

گفتمان آیت الله العظمی محسنی (ره) در تبیین معارف دینی

سید محمد عابدی *

چکیده

در این پژوهش سعی بر این است که گفتمان آیت الله محسنی (ره) با دال مرکزی معرفت دینی و نشانه‌های موجود در آثار ایشان با روش تحلیلی-توصیفی تحلیل و بازنمایی شود. گفتمان آیت الله محسنی (ره) به عنوان گفتمان مسلط معرفت دینی، قدرت و توان به حاشیه راندن گفتمان‌های رقیب سکولاریسم، ناسیونالیسم، اخباریگری و افراطی‌گری را دارد. مفصل‌بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) با دال‌های اصلی کلامی، تفسیری، فقهی، سیاسی، حدیثی، رجالی، فرهنگی و تمدنی شکل یافته است. همچنین ساختار و صورت‌بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) با نشانه‌ها و مؤلفه‌های حکومت دینی، جهاد مقدس و دفاع، شریعت محوری احادیث، اعتبارسنجی روایات، توثیق رواه، تئوری تقریب مذاهب اسلامی، طرح رسمیت مذهب شیعه، طرح شورای علمای شیعه، طرح شورای اخوت اسلامی، تطبیق فرهنگ دینی، شناخت فرهنگ دینی، رویکرد قرآن محوری تمدنی و تاریخ انتقادی تمدنی تبیین شده است.

کلید واژه‌ها: گفتمان آیت الله محسنی (ره)، دال مرکزی معرفت دینی، دال کلامی و تفسیری، دال فقهی و سیاسی، دال حدیثی و رجالی، دال فرهنگی و تمدنی.

مقدمه

آیت الله محسنی (ره) در حوزات علمیه شیعه و سنی، بلکه در اکثر کشورهای اسلامی، به عنوان یک فقیه نواندیش، صاحب نظر و چهره علمی شناخته می شود. از این جهت شایسته است دیدگاه و نظریات ایشان در تبیین علوم و معارف دینی با استفاده از آثار و تألیفات که تا به حال از ایشان منتشر شده، در یک ساختار منظم علمی به صورت تحلیل گفتمانی مورد بررسی و پژوهش محققان قرار گیرد تا نهضت علمی دنیای اسلام یک گام به جلو حرکت کند. نگارنده ادعا ندارد که توانسته به درستی گفتمان آیت الله محسنی (ره) را با دال مرکزی معرفت دینی و مؤلفه های علمی، کلامی، تفسیری، فقهی، سیاسی، حدیثی، رجالی، فرهنگی و تمدنی آن، در حوزه دین و معارف اسلامی تحلیل کرده است. بلکه هرکدام را به صورت گذرا و فشرده و در بعض موارد به صورت فهرست وار اشاره کرده است. بنابراین هرگونه نقد علمی و نقص و کاستی به لحاظ کیفی، کمی و روشی اگر در این پژوهش مشاهده شود، مورد اعتراف نگارنده است.

۱- دال مرکزی

معرفت دینی دال مرکزی مفصل بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) را شکل می دهد؛ بدین جهت گفتمان آیت الله محسنی (ره) را با دال مرکزی معرفت دینی و سایر دال های اصلی و نشانه ها، می توان یکی از گفتمان های مسلط علمی - معرفتی در جامعه اسلامی برشمرد؛ زیرا معرفت دینی در گفتمان ایشان، سبب تقویت باورهای جامعه دینی به خصوص نسل جدید شده و مخاطبین زیادی را جذب خود کرده است. گفتمان های رقیب مانند گفتمان سکولاریسم، گفتمان ناسیونالیسم، گفتمان اخباریگری و گفتمان افراطی گری به عنوان گفتمان های رقیب در برابر گفتمان آیت الله محسنی (ره) غیریت سازی و به حاشیه رانده می شود. دال مرکزی «معرفت دینی» هرچند گسترده تر از ظرفیت این پژوهش است تا بتواند سایر دال ها و نشانه ها را بر محور خود جذب کند؛ اما برخی دال ها و نشانه های اصلی را می توان در مفصل بندی آن بازنمایی کرد. دال مرکزی معرفت دینی در گفتمان آیت الله محسنی (ره) همراه با سایر دال ها و نشانه های دین و شریعت، عمدتاً در مجموعه مباحث نظری، محافل علمی، سخنرانی ها، تألیفات و آثار آیت الله محسنی (ره)،

تبیین گردیده و بر محور معرفت دینی می‌چرخد و بازنمایی می‌شود.

۲- دال کلامی و تفسیری در گفتمان آیت‌الله محسنی(ره)

تبیین دال کلامی در مفصل‌بندی گفتمان آیت‌الله محسنی(ره) با تلفیق از نشانه‌های فلسفی و قواعد علم منطقی یا به عبارت دیگر قواعد منطقی و فلسفی صورت‌بندی می‌شود. این تبیین تلفیق‌گونه، هنگام مطالعه قابل‌حس و مشاهده است. برای نمونه مفصل‌بندی صراط‌الحق از جمله آثار کلامی ایشان با تلفیق از مباحث کلامی با ادبیات فلسفی تبیین شده است. البته این روش تلفیقی جز با مطالعه عمیق و تفکر لازم، قابل‌درک نخواهد بود. در مفصل‌بندی صراط‌الحق و تبیین فواید آن، عناصر مهمی دیگر از مباحثی مانند سیر تاریخی و پیشینه علم کلام در اسلام را به‌عنوان یکی از فواید چندگانه کتاب و نیز علت پیدایش علم کلام در جامعه اسلامی بازنمایی و علت پدید آمدن عناصر و جریان‌های کلامی بیان شده است. جریان‌های کلامی در صدر اسلام مانند جریان‌های جمل، خوارج، امویان و عباسیان با مرور زمان شکل و نمود یافته است (محسنی(ره)، ۱۳۸۵، ۱: ۱۴-۱۸).

در دال کلامی آیت‌الله محسنی(ره) نشانه «اهل‌بیت» برجسته بوده و قابلیت بازنمایی در گفتمان را دارد. نشانه اهل‌بیت در آیات قرآن از جمله آیات تطهیر، مباحله، آیات اکمال دین و ذوالقربی در دال کلامی آیت‌الله محسنی(ره) مفصل‌بندی می‌گردد. تبیین مقام اهل‌بیت در گفتمان ایشان اگر به صورت مبسوط بررسی شود، حقیقتاً از ظرفیت بحث خارج است. لذا به فراخور ظرفیت این تحقیق، به صورت بسیار فشرده می‌توان نشانه اهل‌بیت را با محوریت حضرت علی علیه السلام در این صورت‌بندی، در مقایسه با سایر نشانه‌های فیلسوفان جهان، این‌گونه بازنمایی کرد.

فلسفه از زمان سقراط و افلاطون و قبل از آن‌ها پدید آمد و آهسته‌آهسته در جوامع علمی بشری پیش رفت و به دو شعبه مشاء و اشراق تقسیم شد. در دوره صدر‌المتألهین این دو شعبه فلسفه یکجا شدند و حکمت متعالیه به وجود آمد. دانشمندان و متفکرین بزرگ و نوابغ، روی فلسفه کار کردند و فلسفه امروز، نتیجه زحمت و نبوغ و تلاش ده‌ها و صدها فیلسوف و متفکر بزرگ از سراسر دنیا است. لکن همین امروز اگر کلمات حضرت علی علیه السلام را که در فلسفه و توحید صحبت کرده بنگریم، می‌بینیم که نسبت به کلمات صاحب

اسفار به مراتب زنده تر و خوب تر و برجسته تر است (محسنی (ره)، ۱۳۹۲: ب: ۱۶).

نشانه اهل بیت در گفتمان آیت الله محسنی (ره) با نشانه عصمت گره خورده است. از این جهت تبیین مسئله تکوینی و تشریحی بودن آیه تطهیر قابل بازنمایی است. این نشانه هم در آثار مکتوب آیت الله محسنی (ره) و هم در حلقات درسی ایشان که برای محصلین شیعه و سنی دایر بوده، با استناد از صحاح سته اهل سنت بازنمایی شده است. (رک محسنی (ره)، ۱۳۹۲: ب: ۸) تبیین نشانه عصمت در قالب تکوینی بودن آیه شریفه «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»، بدین شکل انجام شده است: «اراده تکوینی همین است که وقتی گفت کن، فیکون؛ یعنی وقتی خداوند متعال می گوید باش، است و تخلف مراد از اراده تکوینی خداوند، تخلف معلول از علت تامه است که از نظر عقلی و فلسفی و کلامی ناممکن است» (محسنی (ره)، ۱۳۹۲: ب: ۹).

دال تفسیری در مفصل بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) با نشانه «جهان بینی قرآن» در پژوهش تبیین شده است. یکی از نشانه های بسیار پیچیده، نشانه روح و انواع آن در صورت بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) قرار گرفته و تبیین نشانه های روح و نفس انسان به صورت گسترده بازنمایی شده است. این نشانه از جمله نشانه های است که در این گفتمان تفسیری تبیین علمی می شود. این نکته را از نگاه علمی باید مدنظر داشت که یکسان انگاری نشانه های نفس و انواع روح در آیات متعدد قرآن با مسئله روح در آیه «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» (اسراء: ۸۵) مردود است؛ زیرا روح مورد سؤال در این آیه، با روح و نفس انسان در سایر آیات هیچ سنخیت ندارد. بلکه در این مفصل بندی نشانه روح و نفس در زنجیره هم عرضی با نشانه های مانند قلب با انواع و اقسام تعابیر و اصطلاحات ناظر بر آن، در قرآن با یک معنا و به صورت یکسان بازنمایی می شود. البته علت آن را نامعلوم دانسته با این تبیین وجه استعمال اطلاق قلب بر روح با آن همه شهرت، برای نگارنده روشن نیست. خلاصه اکثر آیاتی که متضمن لفظ قلب است، اثبات کننده معنای روح و نفس است، ولی صحت این تأویل دلیل قوی می خواهد. و الله العالم (رک. محسنی (ره)، ۱۳۸۴: ۵۱).

نشانه جهان بینی قرآن در گفتمان تفسیری آیت الله محسنی (ره) علاوه بر آیات انفسی، آیات آفاقی آن نیز به صورت مبسوط تبیین شده و جزو نشانه های تفسیری گفتمان ایشان

است که با ژرف‌اندیشی عمیق بررسی کرده و با ارائه بیست و چند دلیل، در نشانه‌های گوناگون جهان بینی قرآن بازنمایی می‌شود. نخستین تبیین درباره آیه شریفه «وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ»؛ (نمل: ۸۸) (و می بینی کوه‌ها را درحالی که می‌پنداری آن‌ها ساکن و بی حرکت است، باینکه همچون ابرها حرکت دارند و این ساخت خدایی است که محکم و متقن نموده هر چیز را و به تحقیق خداوند آگاه است به آنچه به جا می‌آورد) با این پرسش علمی بازنمایی می‌گردد که آیا این مضمون در ۱۴ قرن قبل، قابل‌گفتن بود؟ و آن زمان کدام عقلی بود که بتواند بفهمد کوه‌ها همواره در حرکت است؟ و زمین حرکت دارد؟! نشانه اصلی پاسخ‌دهنده در دال تفسیری آیت‌الله محسنی (ره)، نشانه‌ای عقل به‌عنوان قوی‌ترین گواه بر آسمانی بودن قرآن حکم می‌کند؛ زیرا کاملاً آشکار است که حرکت کوه‌ها در زمان نزول وحی ناشناخته بوده، بلکه صدها سال بعد از نظر عقل مردم و محافل علمی آن زمان به‌منزله انکار یک امر محسوب می‌شده است.

علاوه بر نشانه عقل در جهان بینی قرآن، علم نیز به‌عنوان قوی‌ترین نشانه در دال تفسیری آیت‌الله محسنی (ره) بازنمایی می‌شود. با نشانه علم، تبیین آیات آفاقی و دال جهان بینی قرآن «یا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ»؛ (الرحمن: ۳۳) یعنی ای گروه جن و انس! اگر می‌توانید از سرحدات آسمان‌ها و زمین بگذرید و نفوذ کنید، نفوذ کنید. این نفوذ از سرحدات آسمان امکان‌پذیر نیست مگر با نیرو و ابزاری که امروزه با علم و تکنولوژی امکان‌پذیر شده و قرآن این حقیقت را در ۱۴ قرن قبل اشاره کرده است (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۸۷: ۲۲).

در دال تفسیری آیت‌الله محسنی (ره)، دوبعدی‌نگری حرکت زمین در نشانه جهان بینی قرآن، معنا و مفهوم داشته و نشانه یک‌بعدی‌نگری آن در قیامت در حاشیه قرار دارد. به بیان دیگر، ایشان معتقد است:

بعضی‌ها دچار یک اشتباه بزرگ درباره حرکت زمین و کوه‌ها شده‌اند؛ زیرا چنین می‌پندارند که آیه مبارکه که به صراحت به حرکت کوه‌ها و بالاخره حرکت زمین اشاره کرده، مربوط به اوضاع روز قیامت است نه به وضع حاضر. چنانکه خداوند در جای دیگری در ضمن احوال آن روز می‌فرماید: «وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ» (تکوین: ۳) وقتی که کوه‌ها به سیر و حرکت آورده

می‌شود. ولی این باور و برداشت اشتباه است؛ زیرا در آیه فوق شاهی برای اختصاص آن به قیامت نیست، بلکه دلایل و شواهدی ثابت می‌سازد که حرکت کوه‌ها (که به حرکت ابرها تشبیه شده) مربوط به همین دنیا نیز هست. دلیل این نکته، این جمله است: «تَحْسِبُهَا جَامِدَةً» (نمل: ۸۸) یعنی تو می‌پنداری کوه‌ها ساکن‌اند؟ ولی حقیقت این است که کوه‌ها حرکت دارد. البته با این تفاوت که روز قیامت اوضاع کائنات به طور ظاهرو حسی تغییر پیدا می‌کند و همه کس آن را می‌بینند، ولی در شرایط فعلی ما توان حس حرکت زمین و کوه‌ها را نداریم و آن‌ها را جامد می‌پنداریم (محسنی (ره)، ۱۳۹۴ الف: ۱۹).

نشانه حرکت زمین با رویکرد متافیزیک، در دال تفسیری آیت الله محسنی (ره) صورت بندی می‌شود. این نشانه در زنجیره هم‌عرض از جمله حرکت وضعی، حرکت انتقالی، حرکت تبعی، حرکت رقص محوری زمین، سیر زمین به دور خورشید در ثانیه، سرعت حرکت زمین، قطر زمین، جاذبه زمین، حجم زمین در تناسب با خورشید و ماه، سرعت حرکت زمین و فاصله زمین با خورشید قرار می‌گیرد. تبیین نشانه حرکت زمین با پرسش‌های مختلف پیرامون حرکت صورت بندی شده و پاسخ‌های درباره هر کدام از نشانه‌ها در نظر گرفته می‌شود و می‌توان صورت کلی سؤال را این‌گونه مطرح کرد که اگر وقوع آن فرضیات و اتفاق آن‌ها ممکن بود، در آن صورت چه رخ خواهد داد؟ پاسخ تبیینی آن در دال تفسیری چنین ارائه شده:

به راستی تنها برای حدوث و بقای حیات ما، چه شرایط و عللی به کار رفته؟ کجا ماده بی‌شعور و طبیعت کرو کور که در وجود خود محتاج به علت است، این همه اسرار و دقائق و مصالح و منافع را مراعات می‌تواند بکند؟ بلی خداوند حکیم است که با حکمت عالی خود و تدبیر کامله و اراده نافذ و علم و قدرت ذاتی خود، چنان بدیع و نظمی را آفریده که عقول از ادراک کلی آن عاجزند و از ادراک بعضی آن‌ها متعجب و مدهوش می‌شوند (محسنی (ره)، ۱۳۷۳: ۱۲۸-۱۳۰).

۳- دال فقهی و سیاسی در گفتمان آیت الله محسنی (ره)

دال فقهی در مفصل بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) با نشانه «حکومت دینی» و نشانه «جهاد و دفاع» قابل بازنمایی است. حکومت دینی به عنوان مهم‌ترین نشانه در

گفتمان‌سازی جهان اسلام مطرح است؛ از این جهت نشانه حکومت در گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) به عنوان نشانه معرفتی بازنمایی و تبیین می‌گردد. نشانه حکومت دینی در این گفتمان هم در بعد تئوریک و هم در عرصه عمل قابلیت پژوهش و بازنمایی را دارد؛ زیرا هم نظریات فقهی و سیاسی ایشان پیرامون حکومت دینی برجسته است و هم در عرصه مدیریت و تجربه‌های سیاسی گام‌های مهم و قابل توجهی برداشته است. ایشان حکومت دینی را جزو اصلی مباحث سیاسی و معرفتی در اسلام برشمرده است. از این رو فراهم کردن بستروزمینه حکومت دینی، تئوری‌ها و نظریات فقهی‌اش را با مهم‌ترین نشانه‌های عملی مانند حضور در عرصه جهاد و جبهه مبارزه، تأسیس حزب سیاسی حرکت اسلامی و مدیریت شورای رهبری حکومت اسلامی مجاهدین، جامه عمل پوشانده است. دیدگاه‌ها و نظریات ایشان را در دال فقهی و دال سیاسی با نشانه حکومت دینی، می‌توان از آثار مختلف ایشان به صورت مستقل بررسی کرد. از مهم‌ترین آثار تألیف شده در مسلط‌سازی دال سیاسی و نشانه حکومت دینی «تصویری از حکومت اسلامی» است. چنانکه از نام کتاب پیدا است، نشانه حکومتی دینی در گفتمان ایشان هم‌زمان با پیروزی مجاهدین در افغانستان و هم‌زمان با تشکیل حکومت اسلامی بازنمایی می‌شود. وجود حکومت دینی از مهم‌ترین نشانه‌ها در دال‌های فقهی و سیاسی آیت‌الله محسنی (ره) است که در کنار سایر نشانه‌ها، بدین شکل مفصل‌بندی می‌شود:

و جوب امر به معروف، لزوم جلوگیری از فساد، لزوم حفظ مملکت اسلامی، و جوب اخذ مالیات اسلامی، و جوب اجرای حدود و تعزیرات، لزوم قضاوت و حل دعاوی، لزوم تطبیق قصاص و از همه مهم‌تر اولویت داشتن اقامه حکومت اسلامی نسبت به دولت‌های با قوانین غیراسلامی و در حاشیه قرار گرفتن دین از عرصه اجتماع که مسلماً موجب نارضایتی خداوند متعال و رسول معظم اسلام خواهد بود؛ زیرا خود پیامبر ﷺ نیز در بدو ورود به مدینه عملاً حکومت اسلامی را تشکیل داد. بنابراین اقامه حکومت اسلامی بر همه مردم واجب کفایی است و بی‌توجهی به آن، مسئولیت و مستحق عقاب اخروی را به دنبال خواهد داشت (محسنی (ره)، ۱۳۷۱: ۱۱ - ۱۲).

نشانه حکومت دینی و نشانه سیاست در اسلام در سایر تألیفات آیت‌الله محسنی (ره) مورد تبیین و تأکید قرار گرفته و مسلط‌سازی حکومت دینی را جزو وظایف اصلی مسلمانان

به‌ویژه عالمان دینی و اندیشمندان اسلامی برشمرده است. ایشان پیرامون تأسیس حکومت دینی می‌گویند:

بر همه مسلمانان واجب است که در اقامه و به وجود آوردن حکومت دینی، به اندازه توان خود تلاش کنند و بردانشمندان و اندیشمندان و هوشمندان واجب است که مقدمات پذیرش آن را در بین مردم به‌وسیله منطق و عقلانیت در اذهان مسلمانان نهادینه نمایند تا جزو فرهنگ ثابت جامعه گردد (محسنی (ره)، ۱۳۹۱ الف: ۱۵).

نشانه سیاست در اسلام در دال فقهی و سیاسی آیت‌الله محسنی (ره) عملاً پای مؤلف را در تأسیس حکومت دینی کشانده و از باب رسالت دینی، در این زمینه وظیفه عملی‌اش را بازنمایی می‌کند. این نکته در مطالب پیشین اشاره شد که در دال فقهی و سیاسی آیت‌الله محسنی (ره)، نشانه‌های مدیریت سیاسی از جمله مدیریت شورای رهبری حکومت اسلامی مجاهدین، دلیلی بر مسلسط‌سازی حکومت دینی در جامعه اسلامی قلمداد می‌شود. البته بعد عملی این تئوری بعد از پیروزی مجاهدین و حضور تنظیم‌های جهادی در کابل تحقق یافت. برای تشکیل حکومت اسلامی، شورایی با عنوان «شورای رهبری» شکل گرفت که آیت‌الله محسنی (ره) منشی و سخنگوی آن شورا با پیشنهاد ریاست (برهان‌الدین ربانی) و اعضای شورا انتخاب شد. توأم با مدیریت سیاسی شورا، عمده‌ترین نقش و دستاورد ایشان اثر تألیفی «مصوبات شورای رهبری مجاهدین» است. از این جهت رسالت عملی آیت‌الله محسنی (ره) در راستای مسلسط‌سازی گفتمان و دال حکومت دینی، گردآوری و تألیف شده است. مهم‌ترین نشانه‌های سیاسی و سایر مسائل مطرح در آن شورا، در بازه زمانی حدوداً هشت یا نه ماه مفصل‌بندی آن شکل گرفت (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۸۶ الف).

نشانه حکومت دینی در دال فقهی و سیاسی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) با در نظر داشت عوامل و پیامدهای حکومت دینی و در صورت فقدان آن، گسترش فساد اخلاقی، عقیدتی و اجتماعی تحت سلطه حکومت‌های غیردینی و دولت‌های سکولار، در بعض آثار ایشان بدین شکل تبیین و بازنمایی شده است:

دین اسلام یک نظام اعتقادی، حقوقی، اخلاقی و تکاملی همه‌جانبه است. پیاده کردن چنین نظامی بدون حکومت صالح و تابع دستورات الهی میسر نیست. همچنین

اجرای وظایف جهادی و قوای نظامی دافعه و بازدارنده که در قرآن به آن امر شده، جز در پناه حکومت دینی بسیار مشکل و حتی غیرعملی است. ممکن است بر لزوم حکومت دینی به آیاتی که حکم بغیر ما انزل الله را کفر و فسق و ظلم می‌دانند، استدلال شود؛ زیرا ارجاع منازعات کثیره در هر شهر و قریه، به علمای متفرق در اماکن مختلف و بدون محاکم صالحه‌ای که از جانب حکومت اسلامی مورد حمایت باشد، نوعی از بی‌نظمی و نیز فاقد ضمانت اجرایی است و دین آن را نمی‌پذیرد. با فقدان حکومت در یک جامعه، زمینه تجاوز و تعدی به جان، مال و ناموس مردم فراهم شده و مفاسد بی‌شماری به بار می‌آید. بنابراین عقل می‌فهمد که شارع حکیم حکومت را واجب کرده و امر این حکومت بین دینی و غیردینی که صاحبان آن کافر و فاسق و ظالم خواهند بود، دایر می‌گردد و عقل می‌داند که خداوند به نوع دوم راضی است (محسنی (ره)، ۱۳۸۸، ۱: ۴۳ - ۴۴).

نشانه جهاد و دفاع در دال فقهی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) از مهم‌ترین نشانه‌ها در جوامع اسلامی و ملت‌های مسلمان قلمداد می‌شود. نشانه جهاد در تحولات سیاسی افغانستان و هم‌زمان با روی کار آمدن حکومت کمونیستی خلق، تحت حمایت مستقیم نظام کمونیستی و اشغال خاک افغانستان توسط قوای نظامی شوروی، حکم و جایگاه دال مرکزی گفتمان به خود گرفت. از این جهت دال فقهی آیت‌الله محسنی (ره) با تبیین نشانه جهاد و دفاع، بیشترین کارکرد را متناسب با شرایط سیاسی و اوضاع جنگی کشور داشته است؛ زیرا دال فقهی آیت‌الله محسنی (ره) عمدتاً آمیخته با نظریات جدید فقهی و مسائل مستحدثه هم در عرصه اجتماع و هم در میان مجاهدین و رزمندگان در سنگر، تبیین و بازنمایی شده و بدین شکل در بین توده‌های اجتماعی نشر و مفصل‌بندی گردید:

قیام مسلحانه اگر ابتدا به قصد نشر اسلام و آزادی انسان‌ها از خرافات، شرک و کفر و ماده‌پرستی باشد «جهاد» نامیده می‌شود و اگر این قیام در مقابل هجوم کفار برای حفظ اسلام یا حفظ مسلمین و سرزمین‌های آن‌ها باشد، [آن را] «دفاع» می‌گویند. گاهی برای حفظ نفس و حفظ آبروی خود یا یک مسلمان دیگر نیز دفاع واجب می‌گردد. چنانکه به حکم آیه پنجم، مقاتله برای نجات مستضعفین و بیچارگان مسلمان نیز واجب و فرض است. دفاع بر همه مکلفین به حسب توانایی‌شان واجب است چه امام معصوم حاضر باشد یا غائب باشد. از نظر نگارنده، اجماع ناتمام است و روایاتی که بر این اشتراط مورد

استدلال قرار گرفته یا دلالتی بر مدعایشان ندارد یا اسناد آن ضعیف است. حاکم شرع در زمان غیبت امام در صورت که توانایی مسلمانان نزد او احراز گردد، می‌تواند امر به جهاد کند و دستور حمله مسلحانه دهد (محسنی (ره)، بی‌تاب: ۱۸ - ۱۹).

بنابراین نشانه جهاد و دفاع در دال فقهی آیت الله محسنی (ره) توأم با تبیین و نگارش احکام فقهی جهاد و نشر آن بین رزمندگان و مجاهدین حاضر در سنگر، حکایت از مسلط سازی گفتمان معرفتی جهاد حین مبارزه با حزب کمونیست خلق و جریان های رقیب ضد دینی دارد. در این زمینه ایشان «توضیح المسائل جنگی» را تألیف کرد و در اختیار عموم متدینین به خصوص مبارزان و مجاهدین در سنگر قرار داد تا یک فرد مسلمان و مبارز بهتر بتواند با دال فقهی جهاد آشنا شود و آگاهانه انجام وظیفه کند. ایشان علت تألیف آن را این گونه بیان می‌کند:

در دوران جهاد کشور، ضمن تألیف چندین کتاب دیگر، دو رساله توضیح المسائل را تألیف کردم که بحمدالله به چاپ رسید. توضیح المسائل جنگی در احکام شرعی دفاع از تهاجم شوروی آن زمان و توضیح المسائل طبی در مورد وظایف احکام مریضان و دکتران و احکام بعضی عملیات و دستاوردهای جدید علم طب و این هم رساله سوم در توضیح مسائل سیاسی که یک قدم ابتکاری کوچک شمرده می‌شود (محسنی (ره)، ۱۳۹۱ الف: ۱۳ - ۱۴).

با توجه به رخدادهای جدید علمی، سیاسی، اجتماعی و حقوقی در جهان و مسائل مستحدثه از یک سو و به تبع آن ضرورت وجود دیدگاه های فقهی نوین توسط فقیهان صاحب فتوا در مسائل مستحدثه از سوی دیگر، می‌توان نشانه «نواندیشی فقهی» را به دال فقهی گفتمان آیت الله محسنی (ره) قابل مفصل بندی دانست. براین اساس نشانه نواندیشی فقهی آیت الله محسنی (ره) در عرصه های سیاسی، اجتماعی و حقوقی برجسته و قابل توجه است. نشانه نواندیشی فقهی ایشان پیرامون مسائل گوناگون سیاسی از جمله سیاست های کلی حزب «حرکت اسلامی افغانستان» قابل مفصل بندی بوده و نشانه های مختلف آن در عرصه های دیپلماسی از جمله بلامانع بودن حضور و شرکت در کنفرانس های بین المللی، جواز تماس و ملاقات با کشورهای غیر اسلامی، با رعایت شرایط و موافقت شرع در تمامی قراردادهای و همچنین محکوم و مردود دانستن بعضی پدیده های

نوظهور مانند پیدایش ناسیونالیسم و ملی‌گرایی، منطقه‌گرایی، نژادگرایی، نژادپرستی (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۹۳: ۱۳) در مفصل‌بندی گفتمان فقهی و سیاسی ایشان بازنمایی می‌گردد.

نشانه‌های حقوقی از جمله حقوق زن در نواندیشی فقهی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) قابل تبیین و بازنمایی است. ایشان به عنوان فقیه نواندیش، تفاوت‌انگاری و تبعیض بین حقوق زنان و مردان در اسلام را از سوی مغرضین و معاندین، با تبیین مسئله کیفیت و کمیت پاسخ گفته است. نشانه نواندیشی فقهی ایشان بدین صورت قابل بازنمای است:

زن در انسانیت خود هیچ نقص و زیادتی نسبت به مرد ندارد. در حقوق انسانی زن هیچ‌گونه تبعیضی صورت نگرفته است. عدالت اسلامی در کمیت حقوق مراعات شده است؛ هرچند کیفیت این حقوق به علت تفاوت‌های بدنی و روانی زن و به علت نظامی، عمومی، اجتماعی و تربیتی مختلف است. از این جهت مخالفین اسلام یا موافقین بی‌اطلاع، عمداً یا سهواً یا جهلاً بین کمیت و کیفیت اشتباه کرده‌اند (محسنی (ره)، ۱۳۹۱ ب: ۲۹).

۴- دال حدیثی و رجالی در گفتمان آیت‌الله محسنی (ره)

دال حدیثی در مفصل‌بندی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) از دال‌های اساسی و مسلط در حوزات علمیه به شمار می‌رود. از این جهت تبیین آن در این پژوهش نمی‌گنجد؛ اما بعضی نشانه‌های آن به صورت فشرده، بلکه در حد اشاره قابل بازنمایی خواهد بود.

از اساسی‌ترین نشانه‌های که در دال حدیثی آیت‌الله محسنی (ره) تبیین شده، نشانه «شریعت محوری احادیث» با رویکرد واجبات و محرمات است. اساساً تبیین نشانه شریعت محوری احادیث، به اندازه در دال حدیثی گفتمان ایشان برجسته است که یکی از آثار معروفش را به «حدود الشریعه» اختصاص داده است. ویژگی حدود الشریعه در روان بودن و دسته‌بندی منظم روایات در ذیل آیات قرآن است. این کتاب حدیثی با اقتباس از احادیث کتاب «وسائل الشیعه»، اثر شیخ حرعاملی و با تلفیق دیدگاه و نظریات فقهای معاصر امثال صاحب جواهر، میرزای نائینی، صاحب کفایه، مرحوم حکیم، مرحوم خوبی و بعضی فقهای دیگر تبیین و مفصل‌بندی شده است. این نکته را مؤلف در مقدمه جلد

اول متذکر شده که حدود الشریعه با کمک و بهره‌گیری از دیدگاه و نظریات اهل خبره و اصحاب فقه تألیف و اسامی بعضی آنان نیز در جای جای کتاب ذکر شده است (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۸۷، ۱: ۷).

نشانه «اعتبارسنجی روایات» از قوی‌ترین نشانه‌ها در دال حدیثی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) بوده و در واقع از جدیدترین دستاوردهای است که حوزات علمیه شیعه را در بازنگری منابع حدیثی از حوزه‌های علمیه اهل سنت ممتاز می‌کند. نشانه اعتبارسنجی روایات به لحاظ سندی و نیز گزینش و معرفی روایات معتبر از بین روایات غیرمعتبر، هم توان علمی می‌طلبد و هم جرئت و شهامت تصمیم‌چنین کاری که تاکنون در حوزات علمیه شیعه سابقه نداشته است. نشانه اعتبارسنجی روایات معتبر در دال حدیثی گفتمان ایشان روی کتاب «بحار الأنوار» علامه مجلسی (ره) متمرکز است. آیت‌الله محسنی (ره) احترام خاصی به علامه مجلسی قائل است؛ اما این احترام، سبب فروکاستن جرئت و شهامت ایشان نشده، بلکه روایات معتبر بحار را از غیرمعتبر جدا و دسته‌بندی کرده و کتاب «مشرعة بحار الأنوار» را به عنوان روایات معتبر تألیف کرده است. نشانه اعتبارسنجی روایات معتبر در دال حدیثی گفتمان ایشان به این شکل تبیین و مفصل‌بندی می‌شود که می‌گوید:

بعضی روایات غیرمعتبر و بدون سند در بحار الأنوار، هرچند از نظر ما غیرمعتبر است؛ اما ممکن است سند آن‌ها در دیگر کتب اربعه معتبر بوده باشد و علامه مجلسی شاید به دلیل شهرت آن دسته روایات، در بحار الأنوار متذکر نشده است. بنابراین روایات بدون سند در بحار از نظر ما نسبی است و ما مطلقاً قائل به عدم اعتبار آن‌ها نیستیم (محسنی (ره)، ۱۳۸۱، ۸: ۱).

نشانه اعتبارسنجی روایات معتبر در دال حدیثی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره)، یک نکته اساسی را روشن می‌کند و آن اینکه کسانی که روایات غیرمعتبر، بدون سند، مجهول و کذب را اعم از مبلغین، مدرسین، طلاب و حوزویان به پیامبر ﷺ و امامان شیعه علیهم السلام نسبت می‌دهند، سزاوار توبیخ و مذمت هستند؛ زیرا همین‌ها با نقل و ترویج این مدل روایات، عامل پدید آمدن پدیده‌های نوظهور و جریان‌های انحرافی و خرافات اجتماعی هستند (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۸۱، ۱۹: ۱).

نشانه «توثیق رواه» از مهمترین دال‌ها در مفصل‌بندی رجالی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) بازنمایی می‌شود و جایگاه محوری در این گفتمان را دارد. لذا از این جهت به مسلط شدن گفتمان نزدیک می‌شود. نشانه توثیق رواه با نشانه‌های زنجیره هم‌عرضی مانند وثاقت مشایخ ابن قولویه، مشایخ النجاشی، مشایخ ابن عقده، مشایخ تفسیر القمی و نشانه‌های توثیقات العامه، اصحاب الاجماع، مشایخ الاجازه، طبقات رواه، اصحاب التجریح و التعدیل، اخبار مهملین، مشیخه الفقیه و ده‌ها نشانه دیگر دال رجالی در گفتمان را برجسته می‌کند. آیت‌الله محسنی (ره) مباحث مبتنی بر قواعد رجالی را به صورت مبسوط تبیین کرده، حدوداً بالای پنجاه مبحث تحت عنوان «بحوث فی علم الرجال» را که شامل تمام دال‌ها و نشانه‌های فوق است، معرفی کرده است. نشانه‌های توثیق رواه با آن گستردگی در دال رجالی گفتمان ایشان حقیقتاً ظرفیت جداگانه می‌طلبند؛ اما از باب اشاره تنها به نشانه ضوابط و قواعد تعدیل و توثیق رواه و ظریف‌اندیشی در این مسئله که جزو تبیین در دال رجالی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) است؛ بسنده می‌شود.

در مسئله توثیق، تعدیل، کذب، صدق و فسق رواه ضوابط و قواعد رجالی وجود دارد که فقط با آن قواعد و ضوابط می‌توان عدالت رواه را اثبات کرد. برای نمونه نشانه عدالت سنجی به اندازه ظریف و دقیق است که حتی معنای عدالت از نظر ناقل روایت و شخص منقول‌الیه، باید یکی باشد و نباید عدالت نزد ناقل به معنای مجرد اسلام و عدم فسق باشد، ولی نزد منقول‌الیه و گیرنده حدیث به معنای ملکه باشد. در صورت تفاوت معنا نزد دو طرف، نمی‌توان توثیق و تعدیل کرد. (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۸۹: ۲۲) البته آثار حدیثی و دال رجالی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) امروزه در حوزات علمیه شیعه نشان از مسلط بودن آن دارد و به تعبیری از گردآورندگان آثار ایشان، یک انقلاب در علم حدیث ایجاد کرده است. معجم الاحادیث المعتمره که در سال ۱۳۹۴ شمسی به چاپ رسید، واقعا یک انقلاب در علم حدیث ایجاد کرد و به گونه‌ای بی‌سابقه از جانب دانشمندان بزرگ اسلامی، مورد استقبال قرار گرفت (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۹۴، ب، ۱: ۲۱).

۵- دال فرهنگی و تمدنی در گفتمان آیت‌الله محسنی (ره)

دال فرهنگی یکی از دال‌های اصلی در مفصل‌بندی گفتمان معرفت دینی قابل بازنمایی

است. نشانه «تقریب مذاهب اسلامی» در دال فرهنگی از برجسته‌ترین کارکردها محسوب شده و گفتمان آیت‌الله محسنی(ره) را به مسلط شدن آن در عرصه تقریب مذاهب اسلامی نزدیک می‌سازد. اهتمام آیت‌الله محسنی(ره) به این نشانه سبب شده که رفتار تعامل‌گرایانه قابل توجهی در جامعه افغانستان پدید آید. رسمیت مذهب شیعه در افغانستان را می‌توان یکی از آثار و پیامدهای دال فرهنگی در مفصل‌بندی گفتمان آیت‌الله محسنی(ره) برشمرد؛ زیرا ایشان به عنوان یک فقیه برجسته، توانست نگاه جامعه و مردم به خصوص علمای اهل سنت را نسبت به ضرورت و وجوب تقریب مذاهب اسلامی در حد یک وجیه دینی بالا ببرد. در واقع پذیرش و تأیید رسمیت مذهب شیعه در افغانستان پاسخ مستقیم همان دیدگاه فقهی و دال فرهنگی گفتمان آیت‌الله محسنی(ره) مبتنی بر وجوب تقریب مذاهب اسلامی است: «همکاری و گفت‌وگوهای مثبت با تمام مذاهب اسلامی در شرایط امروزی واجب است، چه به عنوان حکم اولی و چه به عنوان حکم ثانوی» (محسنی(ره)، ۱۳۸۶:ب: ۱۹). آیت‌الله محسنی(ره) که از پیشگامان اصلی رسمیت بخشیدن مذهب شیعه در افغانستان قلمداد می‌شود، در این خصوص می‌گوید:

ما در آن شرایط رفتیم و با محبت و منطق صحبت کردیم. مذهب جعفری برای اولین بار در طول تاریخ افغانستان در قانون اساسی راه پیدا کرد. جالب اینکه از پانصد نفر نماینده‌ای که در مجلس برای تصویب قانون اساسی در سال ۱۳۸۲ حضور پیدا کردند، ۵۰ نفر شیعه و ۴۵۰ نفر سنی بودند. از این ۴۵۰ نفر با آن همه سابقه، یک نفر از برادران اهل سنت با ما مخالفت نکرد. من قبل از آن می‌ترسیدم؛ اما به هر حال مذهب جعفری به رسمیت خود رسید. اگر برخورد با ستیزه و تندی صورت می‌گرفت، یقیناً این کار ممکن نبود. اگرده هزار نفر هم کشته می‌شد، این کار انجام نمی‌شد، ولی با محبت و صمیمیت به انجام رسید (محسنی(ره)، ۱۳۸۶:ب: ۲۸).

این نگرش در جایگاه دال فرهنگی گفتمان آیت‌الله محسنی(ره) توانست تعامل جدی را به دنبال داشته باشد و گفتمان ایشان را در صدر گفتمان همگرایی افغانستان قرار دهد. علاوه بر موارد یاد شده، حضور فیزیکی ایشان در کنفرانس‌های تقریبی و بین‌المللی جهان اسلام، نشان از برجستگی گفتمان تقریبی آیت‌الله است. اهتمام ایشان به کنفرانس‌های تقریبی از نگاه‌ها و یادداشت‌های ایشان آشکار است. در این زمینه برخی آثار خویش را

پیرامون اهمیت بعضی از کنفرانس‌های تقریبی کشورهای اسلامی اختصاص داده و تقویت مراحل بعدی کنفرانس‌ها، جزو کارنامه‌های ایشان بوده است. یادداشت‌برداری و چاپ موضوع بعض کنفرانس‌ها، مانند کنفرانسی که در کشور اردن به تاریخ ۱۴۲۶ ق. با حضور ۱۵۴ شخصیت علمی از چهل و سه کشور اسلامی برگزار شده بود و قرائت فتوای مشهور دانشمند اهل سنت شیخ محمود شلتوت، رئیس اسبق جامعه‌الازهر مصر درباره رسمیت مذهب شیعه به عنوان مذهب پنجم اسلامی در آن کنفرانس، به دلیل اهمیت موضوع توسط آیت‌الله محسنی (ره) به چاپ رسید (محسنی (ره)، ۱۳۹۱: ج ۱۱ - ۱۲).

نشانه «شورای علمای شیعه» و تأسیس آن از دیگر نشانه‌ها در دال فرهنگی و تمدنی آیت‌الله محسنی (ره) شمرده می‌شود. ایشان در این زمینه می‌گوید: «کار دیگری که کردیم تشکیل شورای علمای شیعه افغانستان است که در وزارت اقتصاد امروز و وزارت تخطیط و برنامه‌ریزی سابق در شصت مرکز ولایات نمایندگی دارد. آنان سالی سه روز در برج میزان یکجا جمع می‌شوند و اوضاع شیعه را بررسی می‌کنند» (محسنی (ره)، ۱۳۸۶، ۲۹). همچنین نشانه «شورای اخوت اسلامی» از دیگر دال فرهنگی قابل توجه در گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) قابل مفصل‌بندی است و تأثیر قابل توجهی در اتحاد و همبستگی جامعه افغانستان داشته است. ایشان می‌گوید:

در بین شیعه کنار شوراهای علمای شیعه افغانستان، شوراهای اخوت اسلامی تأسیس کردیم. الآن در کابل علمای شیعه و علمای سنی هر هفته جلسه دارند و نشریه‌ای بنام «پیام اخوت» وجود دارد. سنی‌ها به اهل بیت علیهم‌السلام احترام می‌گذارند و عقاید شیعه را احترام می‌گذارند، هم چنین شیعه‌ها به آن‌ها احترام می‌گذارند. این شورای اخوت اسلامی بین علمای شیعه هم در کابل و هم در جاهای دیگر مثل بلخ است. این سلاح بزرگی است که ما علیه تندروهای نادان داریم تا شیعه و سنی که برادر مسلمان یکدیگرند، اختلاف واقع نشود (محسنی (ره)، ۱۳۸۶، ۲۹).

دال فرهنگی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) و بازنمایی آن در میدان عمل برای اکثریت جامعه دینی، دال شناخته شده است. ازین رهگذر تئوری‌ها و نشانه‌های فرهنگی ایشان باید در مفصل‌بندی گفتمان بازنمایی شود. از جمله نشانه «تطبیق فرهنگ دینی» در گزاره‌های تاریخ اسلام و دال فرهنگی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) قرار دارد. نشانه تطبیق

فرهنگ دینی در تئوری آیت الله محسنی (ره) به چند بازه زمانی مهم در تاریخ اسلام قابل تبیین و بازنمایی است. دوره تأسیس اسلام توسط پیامبر ﷺ، دوره تکمیل اسلام در زمان آن حضرت و دوره تطبیق اسلام که مسئله تطبیق نه در زمان پیامبر و نه بعد از آن حضرت تا هنوز محقق نشده است. نشانه تطبیق فرهنگ دینی در گفتمان آیت الله محسنی (ره) جزو مهم ترین رسالت امام عصر (عج) شناخته شده، بلکه فلسفه غیبت و هم چنین فلسفه ظهور و تشکیل حکومت جهانی امام عصر (عج) جهت تطبیق فرهنگ دینی مهیا شده (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۹۵) علاوه بر این نشانه در دال فرهنگی گفتمان آیت الله محسنی (ره) که مورد تبیین و بازخوانی قرار گرفته همچنین فاصله های نشانه تطبیق فرهنگ دینی در رفتار مسلمانان از یک سو تذکر داده و از سوی دیگر راهکارهایی نیز ارائه کرده است:

شناخت درست و تبیین فرهنگ اسلام با زور و تفنگ نمی شود، بلکه باید فرهنگ اسلامی شست و شو گردد تا مردم از نظر عقلی و فکری اشباع شوند. برای مثال اگر کسی با اسلحه، کسی دیگر را بقبولاند که ۲+۲ پنج می شود. او ممکن است از ترس جانش چنین محاسبه را بپذیرد؛ اما هرگز قلبا به چنین چیزی باور نخواهد داشت. ما باید عقل های مردم را به این قضیه قانع کنیم تا اسلام در قلوب مردم جا پیدا کند. ۹۹٪ مردم ما الحمدلله مسلمان اند، ولی خیلی ها اسلام را تا آنجا قبول دارند که به نژادشان ضرر نرسد، به قومشان ضرر نرسد، به جان و مال منطقه شان آسیب وارد نشود. متأسفانه ما مسلمان ها همیشه اسلام را در مرحله دوم قبول داریم و به سادگی از واجبات و محرمات آن صرف نظر می کنیم (محسنی (ره)، ۱۳۹۵: ۲۰).

تبیین آیت الله محسنی (ره) در دال فرهنگ دینی بحث «شناخت فرهنگ دینی» را در این مفصل بندی برجسته می سازد. از جمله کسانی که در نشانه شناخت فرهنگ دینی، مخاطب قرار می گیرد، جامعه اسلامی به خصوص عالمان دینی هستند که باید از فرهنگ اسلام شناخت کامل داشته باشند؛ زیرا به تعبیر آیت الله محسنی (ره) این مسئله تاکنون سر بسته باقی مانده است. ایشان می گوید:

با آنکه مردم همه مسلمان اند؛ اما با فرهنگ دینی خود آشنایی درست ندارند. بنابراین نشانه شناخت فرهنگ دینی از یک سو به تحسین مردم افغانستان پرداخته که اهل نماز

عبادت‌اند؛ اما از سوی دیگر در نشانه شناخت فرهنگ دینی گلابه‌مند است که مردم به صورت جامع، فرهنگ دینی را نمی‌دانند، بلکه علمای افغانستان نیز چنین‌اند. اکثریت علمای دینی فرهنگ اسلامی را درست نمی‌دانند؛ یعنی در بعد جهان‌بینی، در بعد اقتصادی، در بعد عدالت اجتماعی، در بعد سیاسی و غیره گمان نکنم که پنج درصد از علمای دینی و غیردینی ما چه شیعه و چه سنی، فرهنگ جامع الافراد اسلامی را درست بفهمند، چه رسد به مردم عوام ما. اگر ما فرهنگ جامع الافراد اسلامی را درست می‌دانستیم، وضع زندگی ما به اینجا نمی‌رسید و به این‌همه تعصبات کور قومی، لسانی، مذهبی و منطقه‌ای گرفتار نمی‌شدیم (محسنی (ره)، ۱۳۹۵: ۱۷).

دال تمدنی در گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) را باید با نشانه «قرآن محوری» توأم با تبیین و بازخوانی تاریخ و تمدن اسلامی مفصل‌بندی کرد. از این جهت نشانه قرآن محوری با سایر آموزه‌های نظام‌مند اسلام، در دال تمدنی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) تبیین شدنی است. از جمله مسائل مهم و مورد توجه در دال تمدنی، عمل‌کرد قرآن محور و اهتمام جدی به آموزه‌های دینی صدسال پس از نزول قرآن به جای ملوک‌الطوایفی است که بر اساس این عمل‌کرد قرآن محور در اکثر بلاد دور و نزدیک، قریه‌ها و بیابان‌ها، عرب‌ها دارای یک حکومت قوی اسلامی شدند که تا خاک فرانسه امتداد یافت و احتمالاً ثلث دنیا معمور آن زمان را در برمی‌گرفت. بنابراین مسلمانان با جایگزینی نشانه قرآن محوری به جای خرافات و اوهام و جاهلیت مطلقه، دارای علم و کمال و معرفت و یک تمدن بی‌ظنری شدند. گوستاوبون محقق و جامعه‌شناس فرانسوی در «تمدن اسلام و عرب» ثابت می‌کند که عرب‌ها در طول شش قرن، استاد غربی‌ها بودند و اگر تمدن اسلامی شکل نمی‌گرفت، تمدن غرب قرن‌ها به عقب می‌افتاد. بنابراین نشانه قرآن محوری نه تنها سبب گسترش تمدن اسلامی و بیداری مسلمانان گردید؛ بلکه پایه‌های تمدن امروزی جهان را نیز مستحکم ساخت (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۹۷ الف، ۱: ۴۶).

نشانه «تاریخ‌نگری انتقادی» با رویکرد نقدها و توصیف‌ها پیرامون کارکرد خلفا در دال تمدنی گفتمان آیت‌الله محسنی (ره) مفصل‌بندی می‌شود. ایشان رونق و شکوفایی تمدن اسلامی را نتیجه بعضی کارکردهای مثبت خلفا دانسته و علت عقب‌گردی تمدن اسلامی را نیز کارکردهای بعضی دیگران می‌داند. از مهم‌ترین نشانه‌های تاریخ‌نگری انتقادی در

دال تمدنی گفتمان آیت الله محسنی (ره)، فراهم ساختن زمینه‌های روی کار آمدن امویان توسط خلفا و نتیجه همان کارکرد منفی خلفا تبیین شده است؛ به گونه‌ای که سرنوشت جامعه اسلامی به دست امویان افتاد و خلافت اسلامی به سلطنت اموی گرایید. از این جهت تاریخ و تمدن اسلامی صدسال به عقب برگردانده شد (ر.ک. محسنی (ره)، ۱۳۹۱: ۱۴۱۰).

نتیجه‌گیری

گفتمان آیت الله محسنی (ره) با مفصل بندی دال مرکزی معرفت دینی و تبیین سایر دال‌ها و نشانه‌های آن به عنوان یک گفتمان مسلط علمی در حوزه معارف اسلامی قابل بازنمایی است. تحلیل گفتمان آیت الله محسنی (ره) دال‌ها و نشانه‌های آن محدود به این پژوهش نیست، بلکه محققان و پژوهشگران حوزه معرفت دینی، می‌توانند از زاویه‌های گوناگون دال‌ها و نشانه‌های فراوانی را در گفتمان آیت الله محسنی (ره) مفصل بندی نمایند. مفصل بندی گفتمان آیت الله محسنی (ره) با استفاده از مؤلفه‌های معرفت دینی هم در حوزه‌های مختلف علوم و معارف اسلامی و هم در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی و تمدنی تبیین و بازنمایی شده است. گفتمان آیت الله محسنی (ره) گفتمان‌های رقیب مانند گفتمان سکولاریسم، ناسیونالیسم، گفتمان اخباریگری، افراطی‌گری و سلفی‌گری را به حاشیه می‌راند. علاوه بر آن زمینه را برای تقویت گفتمان‌های معرفتی موجود در جهان اسلام فراهم می‌سازد. گفتمان آیت الله محسنی (ره) از معدود گفتمان‌هایی است که از آدرس حوزات علمیه شیعه در دنیای مدرن بازنمایی می‌گردد. هم‌چنین قابلیت برقراری ارتباط بین گفتمان‌های سنت و مدرنیته در دال‌ها و نشانه‌های گفتمان آیت الله محسنی (ره) پیدا و آشکار است. ویژگی‌های مختلف علمی، شخصیتی، سیاسی و اجتماعی در عرصه عمل و نظر سبب مسلط سازی گفتمان آیت الله محسنی (ره) گردیده است.

منابع

قرآن کریم.

۱۳. خسروشاهی، سید هادی، (۱۳۹۸)، خاطرات درباره آیت الله آصف محسنی (ره) و حرکت اسلامی افغانستان، قم: کلبه شروق.
۱۴. محسنی (ره) محمد آصف، (۱۳۹۶)، افق اعلی ج ۱، کابل: مرکز حفظ و نشر آثار آیت الله محسنی (ره).
۱۵. -----، (۱۳۹۱)، تحقق اتحاد امت اسلامی، کابل: مرکز نشر آثار آیت الله محسنی (ره).
۱۶. -----، (۱۳۹۲)، انسان کامل یا شاه مردان، کابل: حوزه علمیه خاتم النبیین.
۱۷. -----، (۱۳۹۱)، یادداشت های تاریخی برداشت های تحلیلی، کابل: بی نا.
۱۸. -----، (۱۳۸۶)، تقریب مذاهب از نظر تا عمل، قم: نشر ادیان.
۱۹. -----، (۱۳۹۳)، احوال شخصیه شیعه از آغاز تا انجام، کابل: مدرسه ام المؤمنین خدیجه کبری.
۲۰. -----، (۱۳۹۴)، انوار هدایت، ج ۱، کابل: مرکز حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله محسنی (ره).
۲۱. -----، (۱۳۸۹)، بحوث فی علم الرجال، قم: مرکز نشر المصطفی.
۲۲. -----، (۱۳۷۱)، تصویر از حکومت اسلامی در افغانستان، بی جا: حرکت اسلامی افغانستان.
۲۳. -----، (۱۳۹۱)، توضیح المسائل سیاسی، کابل: شورای علمای شیعه افغانستان.
۲۴. -----، (۱۳۸۷)، حدود الشریعه، ج ۱، قم: بوستان کتاب.
۲۵. -----، (بی تا)، دفاع و حرکت، حرکت اسلامی افغانستان، بی جا: بی نا.
۲۶. -----، (۱۳۹۱)، زن در شریعت اسلامی، کابل: حوزه علمیه خاتم النبیین.
۲۷. -----، (۱۳۹۲)، زهرا (سلام الله علیها) گل همیشه بهار نبوت، کابل: هیئت الغدیر.
۲۸. -----، (۱۳۸۵)، صراط الحق فی المعارف الاسلامیه و الأصول الاعتقادیه، قم: ذوی القربی.
۲۹. -----، (۱۳۸۴)، فواید دمشقیه، کابل: حوزه علمیه خاتم النبیین.
۳۰. -----، (۱۳۹۴)، قرآن یا سند اسلام، کابل: مرکز حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی محسنی (ره).
۳۱. -----، (۱۳۸۸)، مباحث علمی دینی، کابل: حوزه علمیه خاتم النبیین.
۳۲. -----، (۱۳۸۱)، مشرعه بحار الانوار، ج ۱، قم: انتشارات عزیزی.

۳۳. -----، (۱۳۸۶)، مصوبات شورای رهبری مجاهدین، کابل: حوزه علمیه

خاتم النبیین ﷺ.

۳۴. -----، (۱۳۸۷)، نقش اسلام در عصر حاضر، کابل: بی نا.

۳۵. -----، (۱۳۷۳)، متافیزیک از نظر رئالیسم، مشهد: نشر ولایت.

۳۶. -----، (۱۳۹۵)، معارف اسلامی، (مهدی موعود و فضائل رمضان و شب های

قدر)، کابل: مرکز حفظ و نشر آثار آیت الله محسنی (ره).